

ДЕЯКІ ДУМКИ ЩОДО ПІДРУЧНИКА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ)

Богдан Сокіл

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті висловлено думки про підготовку та написання підручника з української мови як іноземної для початкового етапу навчання. Увагу зосереджено на відборі лексичного, граматичного матеріалу з позицій комунікативного аспекту вивчення мови. Наведено окремі вправи, які можна використати як взірці для підготовки до занять.

Ключові слова: лексичний мінімум, граматичний мінімум, комунікативний аспект, відбір лексичного матеріалу, сполучуваність дієслів.

Усе більше і більше людей з різних куточів планети хочуть вивчати українську мову. Тому доволі актуальною є проблема методичного забезпечення.

Перед тією нечисленною кількістю науковців, які працюють у царині викладання української мови як іноземної, стоїть непросте завдання: розробити навчально-методичну літературу, яка допомогла б чужоземцям успішно оволодіти українською мовою.

Безперечно, серед усіх засобів навчання саме підручник є центральною ланкою між викладачем і студентом. Він повинен не лише відображати методичну концепцію автора, але й бути максимально адекватним меті навчання і контингенту тих, хто навчається. Окрім цього, певним чином відібраний і організований навчальний матеріал повинен обумовлювати систему дій, моделювати навчальний процес і забезпечувати ефективне керування ним.

Складність проблеми полягає ще й в тому, що чужоземці вивчають українську мову протягом різного часу: від тривалого студювання у вищих навчальних закладах до три-чотиритижневих курсів під час літніх шкіл. Різною є також мета їхнього навчання – від елементарного побутового спілкування до досконалого володіння лексичним, граматичним багатством мови.

Кожний етап навчання – від початкового до завершального – повинен бути забезпечений підручниками. Важливим для кожного етапу навчання є відбір як лексичного, так і граматичного матеріалу. Мовленнєві ситуації як одиниці відбору навчального матеріалу є своєрідною номенклатурою інваріантних комунікативних актів, до яких входить велика кількість висловлювань, що дає змогу під час навчального процесу моделювати різноманітні життєві ситуації, а також варіанти, в яких студент може вживати ці висловлювання.

Процес створення підручника повинен містити декілька взаємопов'язаних етапів, які змінюють один одного. Методисти виокремлюють сім таких етапів:

1. Обґрунтування необхідності підготовки підручника (беруть участь автори, методисти, вчителі, психологи, видавці та ін.).
2. Обговорення проспекту підручника.

3. Обговорення пробних уроків, прийняття рішень про шрифти, наочність тощо.
4. Написання підручника і добір ілюстративного матеріалу.
5. Рецензування і обговорення завершеного рукопису підручника.
6. Випуск підручника у світ.
7. Навчання за підручником протягом двох-трьох років.
8. Аналіз зауважень та удосконалення підручника [1: 5].

Уже з цих вимог до написання підручника можна уявити, наскільки це важка, відповідальна робота.

Отже, *перша проблема*, яка постає перед авторами підручника, – це відбір лексичного матеріалу. На відміну від російської мови, **лексичний мінімум** якої розроблений доволі детально (*500 найуживаніших слів, 1000 найуживаніших слів* і т.д.), українська наука не може цим похвалитися. Доволі скромні намагання створити такий мінімум (Зайченко, Воробйова) аж ніяк не можуть задовільнити науковців, які працюють над написанням підручників з української мови як іноземної. У такому випадку авторам підручників надійним помічником є „власний досвід”, що аж ніяк не потрапляє під наукову термінологію.

Відбір навчального лексичного матеріалу – складний процес. Перед авторами підручника виникають такі основні проблеми, які необхідно вирішити, складаючи словник-мінімум, а саме: 1) що взяти за одиницю відбору; 2) скільки таких одиниць необхідно взяти; 3) які саме одиниці слід брати; 4) якими принципами й критеріями необхідно керуватися при відборі слів.

У методичній літературі виокремлюють основні критерії відбору лексичного мінімуму:

- 1) абсолютна цінність слова (значення – смисл);
- 2) відносна цінність слова (властивості, які характеризують слово як елемент лексичної системи);
- 3) сполучувальна цінність (превагу віддають тому слову, котрому властива найбільша сполучуваність);
- 4) словотвірна цінність (здатність слова утворювати якомога більшу кількість спільнокореневих лексичних одиниць);
- 5) цінність слова з погляду споживача (слова іноземної мови бувають важкими, менш важкими та легкими для засвоєння);
- 6) взаємозамінність лексеми (здатність слова замінити інше при вираженні якогось значення);
- 7) критерій можливого висловлювання (відбирають ті лексичні одиниці, якими можна описати найбільшу кількість понять);
- 8) частотність (поширеність) лексичної одиниці;
- 9) типовість і нормативність [2: 41].

Надійним джерелом відбору лексичного матеріалу, що входить у мовленнєві одиниці, є *частотні словники*.

Серед науковців немає єдиної думки щодо кількості слів, яка є достатньою для досягнення рівня спілкування. Одні дослідники твердять, що для повноцінного спілкування в будь-якій галузі достатньо 1800 слів, інші переконані, що слід орієнтуватися на не менше ніж 2500 лексичних одиниць.

Ще однією проблемою є відбір **граматичного матеріалу**. Важливий, можливо, навіть не стільки його обсяг, як розподіл у курсі навчання. Початковий етап навчання побудований на базі всієї нормативної граматики мови. Його можна поділити на дві групи: перші 10 уроків передбачають уведення практично всіх граматичних явищ у межах комунікативної системи, а 10 наступних – дають можливість студентам самостійно осмислити всі основні граматичні явища, які вони вживали в мовленні, усвідомити специфіку цих явищ, зіставити з явищами рідної мови.

При такому підході з другої половини навчання нового граматичного матеріалу майже не вивчають. Максимально сконцентрований на початку курсу, він створює реальні передумови для самостійної аналітичної діяльності, котра підтримується спеціально організованими викладачем завданнями і підсумковими уроками.

Слід також пам'ятати, що для чужоземців кожна лексема є абсолютно новим словом, незалежно від того, чи вони (лексеми) відрізняються лише однією літерою (*відчиняти* – *відчинити*), чи лише наголосом (*викликати* – *викликати*), чи це різні слова, які відрізняються не лексичним, а граматичним значенням (*брати* – *взяти*). Тому, готуючи підручник, автори необхідно звернути увагу на підбір різноманітних вправ (бажано, щоб їх була значна кількість), які допоможуть чужоземцеві краще засвоїти граматику. Для прикладу наведемо окремі вправи, які можна використати під час вивчення дієслова.

Візьмемо дієслівну пару *розповідати* / *розповісти*. Студенти вже знають моделі відмінювання цих дієслів (*розповідати* – 1-а; *розповісти* – 3). Для кращого засвоєння дієвідмінювання можна запропонувати поставити ці дієслова у відповідній формі. Наприклад:

Вправа 1. На місці крапок поставте дієслово *розповідати* у правильній формі.

1. Я ... мамі про товариша. 2. Ярослав і Ніна ... студентів про письменника. 3. Ти ... мені про екскурсію. 4. Наталя ... Марії про дитину. 5. Ми ... дідові і бабі про Львів. 6. Ви ... подрузі про університет.

Вправа 2. На місці крапок поставте дієслово *розповісти* у правильній формі.

1. Завтра ми ... мамі про екскурсію. – А вони? – Вони ... пізніше. 2. Я ... студентів про Львів. 3. Ти ... мені казку? 4. Ірина ... Тарасові про екскурсію. 5. Ви ... про виставку.

Дієслівна сполучуваність – основа мовленнєвої комунікації. Тому важливим є вироблення навичок вживання тих відмінкових форм, з якими може поєднуватися дієслово. Цього можна досягти, виконавши таке завдання:

Виконайте вправу за зразком.

Зразок:

а) *Це письменник. Викладач розповідає ...*
Викладач розповідає про письменника..

Довідка: художник, ти, учень, дитина, ви, студентка, я, Марія, іноземець.

б) *Це море. Викладач розповідає ...*
Викладач розповідає про море.

Довідка: школа, університет, музей, джерело, закон, стаття.

в) *Це Оксана. Викладач розповідає ...
Викладач розповідає Оксані.*

Довідка: Петро, брат, українець, студентка, викладач, німець, німка, професор.

Інші завдання повинні допомогти студентам краще засвоїти граматичний матеріал, а також сприяти виробленню навичок мовленнєвої комунікації. Для цього можуть бути виконані такі вправи.

Вправа 1. *Складіть речення.*

1. Богдан, розповідати, брат, оповідання. 2. Оксана, про, Берлін, товариш, розповідати. 3. Розповідати, вони, про, артист, вчитель. 4. Мама, тато, про, розповідати, син. 5. Викладач, студент, розповідати, про, Львів. 6. Дитина, про, вчителька, екскурсія, розповідати. 7. Новини, розповідати, диктор. 8. Дівчина, хлопець, про, театр, розповідати. 9. Школа, Тарас, про, розповідати, сестра. 10. Київ, про, екскурсвод, розповідати.

Вправа 2. *Виконайте вправу, розкривши дужки.*

1. Студент розповідає ... (вірш, викладач). 2. Ірина розповідає... (казка, дитині). 3. Леся розповідає ... (анекдот, учень). 4. Тарас розповідав ... (Київ, товариш). 5. Ярослав розповідає ... (Карпати, подруга). 6. Ми розповідаємо ... (виставка, батько). 7. Вони розповідають ... (виставу, дитина). 8. Богдан розповідає ... (легенда, Марія). 9. Олена розповідає... (університет, баба). 10. Баба розповідає ... (оповідання, хлопець).

Принагідно зазначимо, що кількість вправ для засвоєння граматичного матеріалу (як, зрештою, й лексичного) повинна бути різноманітною й значною.

Лексичний і граматичний матеріал слід вводити лише в комунікативній одиниці, тобто в реченні. Це сприятиме засвоєнню нових значень слів та активізуватиме їх використання в мовленні.

Речення, в яке вводиться новий матеріал, повинне бути типовим для мови, яку вивчають, має легко трансформуватися, тобто бути зразком. Модель завжди має постійну і змінну частину, що дає змогу творити за нею інші речення. Наприклад, у реченні *Дівчина вчиться в університеті* постійною є частина *вчиться*, а змінною – *дівчина та університет*.

Трансформація такої моделі та варіювання її складників дозволяє утворити багато речень, напр.: *Хлопець вчиться у школі; Син вчиться в ліцеї* тощо. Наповненість моделі залежить від етапу навчання, а також від лексичного запасу тих, хто навчається.

І лексичний, і граматичний матеріал повинен бути лише допоміжним під час вивчення української мови як іноземної. Основну роль має відігравати комунікація. На перший план виходять діалоги, тексти та їх опрацювання. Основним для викладача є створення таких ситуацій, при яких той, хто вивчає мову, повинен активізувати свої творчі здібності, мобілізувати увагу, напружити пам'ять.

У кожній мовленнєвій ситуації перед студентами слід ставити комунікативні завдання, вирішення яких передбачає:

- 1) уміння швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування;
- 2) уміти швидко планувати своє мовлення, тобто вибрати зміст акту повідомлення;

- 3) знайти відповідні засоби для передачі цього змісту;
- 4) забезпечити зворотний зв'язок [3: 47].

Діалоги повинні бути не лише динамічними, але й природними. Як свідчить досвід, речення краще запам'ятовуються, якщо вони включені в смислову послідовність, коли зберігається природний порядок висловлювань в актах комунікації. Тоді ознайомлення з попереднім матеріалом допомагає тим, хто навчається, прогнозувати характер наступної інформації.

Як різновид діалогу можна використовувати пісню, яка має ігровий характер. При цьому текст подаємо таким способом: зліва друкується текст пісні, справа – слова та фрази рідною для слухачів мовою.

Працюючи над підготовкою підручника з української мови як іноземної, автори мусять так укладати матеріал, щоб він поєднував усі види діяльності.

-
1. *Вятютнев М.Н.* Теория учебника русского языка как иностранного (методические основы). – М., 1984.
 2. *Ревуцкий В.В. Лебединский С.И.* Методика преподавания русского языка как иностранного: Тексты лекций для иностранных студентов, аспирантов и стажеров. – Минск, 1994.
 3. Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе. – М., 1996.
 4. *Щерба Л.В.* Преподавание иностранных языков в средней школе: Общие вопросы методики. – М., 1974.

SOME THOUGHTS CONCERNING A TEXTBOOK ON UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (BEGINNER LEVEL)

Bohdan Sokil

Ivan Franko National University of L'viv

This article examines the preparation and compiling of a textbook on Ukrainian as a foreign language for beginners. Attention is focused on selecting lexical and grammatical material from the perspective of the communicative aspect of learning the language. Special exercises are provided that can be used as examples for preparing lessons.

Key words: lexical minimum, grammar minimum, communicative aspect, selecting of lexical material, combining verbs.